

O tratamento da gramática nos libros de texto de Lingua Galega e Literatura de Bacharelato LOMCE

The treatment of grammar in LOMCE senior-cycle secondary school Galician language and literature textbooks

Cilha Lourenço-Módia , Xoán López-Viñas

Universidade da Coruña

Resumen

Este traballo aborda, nunha perspectiva descritivo-explicativa, o tratamento da gramática en libros de texto de Lingua Galega e Literatura de Bacharelato cun triplo obxectivo: avaliar o alcance e a coherencia da concepción gramatical en que asentan estes volumes; calibrar o peso da gramática tradicional, do Estruturalismo e do Funcionalismo na focaxe dos contidos, atendendo cuestións conceptuais, terminolóxicas e prescritivo-normativas; e comprobar se os manuais responden aos parámetros fixados no novo currículo (LOMCE) para a faixa académica estudada. Na discusión pónense de manifesto as inconsistencias dos libros examinados a fin de facilitar a escolla dun proxecto editorial sólido para as aulas e de contribuír a unha reflexión sobre a calidade do ensino da gramática en Bacharelato e a formación lingüístico-pedagóxica do profesorado.

Palabras clave: Bacharelato, gramática, libro de texto, lingua galega

Abstract

This article presents a descriptive-explanatory analysis of the treatment of grammar in senior-cycle secondary school Galician language and literature textbooks. The object of the study is to assess the scope and consistency of each's book's approach to grammar, the prevalence of traditional, structuralist or functionalist perspectives (based on how grammar concepts, rules and terminology are used and explained), and the extent to which the contents comply with the curricular standards established by the new education act (LOMCE). The article highlights the shortcomings and inconsistencies detected in each textbook, which aims at facilitating the choice of a solid editorial project, as part of a broader reflection on the current state of grammar teaching in senior-cycle secondary education and on the linguistic and pedagogical qualifications of the teachers.

Keywords: Higher Education, grammar, textbook research, Galician language

A raíz da publicación do Decreto 86/2015, do 25 de xuño, que fixa o novo currículo do Ensino Secundario Obrigatorio (ESO) e de Bacharelato para Galiza no marco da Lei Orgánica para a Mellora da Calidade Educativa (LOMCE), teñen aparecido diversos manuais de Lingua

Galega e Literatura (LGL) que constitúen un instrumento pedagóxico chave para o ensino-aprendizaxe da gramática na etapa preuniversitaria. Neste novo escenario educativo, cómpre fornecer ao profesorado, que continúa a depositar gran confianza nos libros de texto, uns parámetros que

faciliten a selección de manuais rigorosos, de calidade e acordes ao currículo en vigor e que contribúan á formación continua no ámbito pedagóxico e na especialidade de LGL.

Así, o corpo docente vai encontrar neste artigo unha análise do tratamento da gramática nos principais proxectos editoriais de LGL de Bacharelato que permita verificar a concepción gramatical subxacente neles, determinar a pegada da gramática tradicional e das correntes estruturalistas e funcionalistas na aproximación teórica aos contidos tratados –afondando en cuestións terminolóxicas e prescritivas que precisan dunha focaxe máis pedagóxica– e comprobar se estes volumes seguen as propostas do currículo ou achegan alternativas. En síntese, reúnen aquí os puntos fundamentais para trazar un roteiro que sirva para avaliar os manuais de LGL do mercado.

Método

Conforman o corpus deste traballo oito libros de texto de LGL de 1.º e 2.º de Bacharelato publicados por Anaya (Nieto e Troitiño Fraiz 2015 –en adiante A1–, Nieto e Troitiño Fraiz 2016 –en adiante A2–), Baía Edicións (González Aviión et al 2015 –en adiante B1–, González Aviión et al 2016 –en adiante B2–), Santillana (Fernández Seoane 2015 –en adiante S1–, Fernández Seoane 2016 –en adiante S2–) e Xerais (Iglesias Álvarez et al 2015 –en adiante X1–, Iglesias Álvarez et al 2016 –en adiante X2–), implantados entre 2015 e 2016.

Unha vez fixado o corpus, os manuais examínanse contrastivamente cunha perspectiva descritivo-explicativa, atendendo aos seguintes aspectos:

- Levantamento dos contidos gramaticais seleccionados en cada proxecto.
- Estudo da organización interna dos contidos gramaticais en relación á disciplina á cal se adscriben nos diferentes proxectos.
- Análise comparativa a nivel interno (entre os dous cursos de cada proxecto) e externo (entre proxectos e en confronto co currículo).
- Reflexión sobre a concepción gramatical latente en cada proxecto, derivada das correntes lingüísticas das gramáticas galegas actuais.
- Presentación dos resultados a fin de contribuír á discusión sobre o enfoque teórico da gramática da lingua galega no Bacharelato e da súa abordaxe.

Resultados

Tal e como se establece no currículo, a gramática convive coa historia da lingua, coa sociolingüística, coa produción textual e coa comunicación e, por tanto, non constitúe o celme do bloque lingüístico. De facto, a gramática representa aproximadamente un 50 % dentro do bloque de Lingua, que, por súa vez, supón como máximo un 50 % fronte á sección de Literatura.

A seguir, analízanse os contidos gramaticais de cada subdisciplina.

Fonética e Fonoloxía

Os manuais tratan unicamente a pronuncia correcta dos fonemas e as transformacións fonéticas que experimentan as palabras na cadea falada (estándar B3.1. do currículo para o 2.º curso).

A nómina de contidos deste apartado abrangue a definición da Fonética e da Fonoloxía e das súas unidades (en S2 e X2 fonemas, sons –ou fonos en S2– e alófonos e en B2 só fonemas); os sistemas vocálico e consonántico, ambos clasificados segundo o punto e o modo de articulación –que en X2 reciben o nome de *grao de abertura* e *localización* no vocalismo– e, en S2 e X2, tamén segundo a sonoridade no consonantismo; o ene velar (X2); algúns fenómenos orais que afectan o vocalismo e o consonantismo (X2); a sílaba e a súa estrutura (B2, S2, X2) e mais o ditongo e o hiato (S2 e X2 –que acrecenta o tritongo–); os trazos suprasegmentais (B2) ou prosódicos (B2, S2), o grupo fónico, a curva melódica e os tipos de enunciación (B2); o encontro de vogais no discurso e a correspondencia fonema-letra (S2, X2).

A nivel terminolóxico, destacan as oposicións *vogais semiabertas/semifechadas* (B2), *vogais medias abertas/pechadas* (S2) e *vogais de abertura media* (X2), e, ademais, as diversas denominacións das marxes silábicas; a esquerda é nomeada *marxe explosiva* (B2, S2), *prenuclear* (B2) ou *ataque* (S2) e a dereita *marxe implosiva* (B2, S2), *posnuclear* (B2) ou *coda* (S2) –X2 non distingue tipos de marxe–.

Ortografía

No currículo non existe un ítem destinado á Ortografía, se ben que este coñecemento está implícito no estándar B3.3. de 1.º –orientado á corrección de textos escritos–. Por este motivo, o tratamento conferido a esta disciplina é eminentemente práctico, xa que o dominio das regras ortográficas debe estar consolidado unha vez concluída a ESO, incidíndose na acentuación diacrítica e de ditongos e hiatos. Con todo, Santillana aposta por revisar teoricamente os principais aspectos da Ortografía.

En consecuencia, en B1 toma a forma de ficha de actividades, en canto en B2 se localiza no apartado “Reforzo gramatical”, que fornece teoría sobre a acentuación e exercicios. En Xerais os contidos teóricos (acentuación en X1 e X2 e mais puntuación e maiúsculas e minúsculas en X2) aparecen sintetizados en cadros no apéndice gramatical e inclúense exercicios ortográficos dentro do bloque “Prácticas de lingua”. Fronte a isto, en Santillana combínanse teoría e práctica nun “Obradoiro de lingua” –con contidos ortográficos e actividades diversas, non só de acentuación– e en Anaya non hai apartados específicos para Ortografía, aínda que no tema dedicado á Fonética e á Fonoloxía se realiza un contraste entre as tres subdisciplinas.

Morfoloxía

Considerando que a Morfoloxía abarca a análise da estrutura interna das palabras e da combinación dos seus

constituíntes, abórdanse non só as categorías gramaticais mais tamén a formación de palabras, adscrita tradicionalmente á Léxico-Semántica.

Os manuais de 1.º desenvolven todas as categorías, a pesar de que a preposición e a conxunción están ausentes do currículo deste curso (B3.4., B3.5., B3.6., B3.8. e B3.9); ademais, S1 e X1 tratan a interxección e este último volume tamén os prefixos e os sufixos –que deberían estudarse no curso seguinte–. Entre tanto, os volumes de 2.º presentan a estrutura e a formación de palabras e, á excepción de Santillana, todos contan cunha revisión das categorías gramaticais (salvo o substantivo e a conxunción en A2 e mais o adverbio e a preposición en A2 e B2).

Examínanse embaixo os aspectos fulcrais das categorías agás preposición e conxunción, por non formaren parte do currículo.

Substantivo e adxectivo. O substantivo e o adxectivo concíbense como categorías diferentes en A1 e S1, mais en B1 e en X1 insírense na macrocategoría *nome*; en B2 esta denominación desaparece, restando coherencia ao proxecto.

Todos os libros de 1.º inclúen a definición morfolóxica, sintáctica e semántica destas categorías e a súa clasificación, xunto cunha breve achega ao xénero e ao número de ambas as categorías e mais ao grao do adxectivo. O tratamento é similar en todos os casos, mais poden subliñarse algunhas diverxencias.

No que atinxe á terminoloxía, S1 e B1 utilizan *flexión de xénero*, mentres X1 recorre a *formación do feminino* –que deriva dunha concepción gramatical non exenta de sexismo e que debería abandonarse– e Anaya conxuga as dúas denominacións. Asemade, detéctanse erros na sinopse das regras de flexión de xénero do substantivo, como a inclusión de exemplos de adxectivos ou a clasificación de substantivos con oposición xenérica como substantivos sen ela. En relación ao número do substantivo, todos os manuais de 1.º recollen, alén das regras básicas de flexión, o plural das palabras compostas, aínda que en X1 nunha posición marxinal e sen explicitar as regras de formación.

A respecto do adxectivo, tanto en A1 como en X1 só se atende ao cualificativo e a información máis relevante garda relación co grao, en canto en S1 a achega é máis exhaustiva, incorporándose aspectos como a posición e a prescrición das formas plena e apocopada de determinados adxectivos. Polo que se refire ás conxuncións comparativas, obsérvanse diferenzas provocadas por certas lacunas normativas: S1 sinala usos obrigatorios e optativos de *ca* e *coma* e A1 e X1 confiren carácter obrigatorio tamén aos usos sinalados en S1 como optativos. Sexa como for, na descrición dos usos destas conxuncións A1 e X1 toman como referencia a prescrición de Álvarez e Xove (2002: 171-174), xa que as NOMIG (Real Academia Galega e Instituto da Lingua Galega 2012) non indican ningún uso para *coma* e *ca* –é o DRAG (Real Academia Galega 2013) o que apunta un uso obrigatorio para *ca*–.

Artigo. Na aproximación ao artigo a diferenza entre

proxectos reside na concepción gramatical adoptada, na terminoloxía empregada e nalgúns aspectos normativos.

Atendendo á clase de palabra, A1, S1 e X1 clasifican o artigo como determinante –palabra adnominal (Moreno Cabrera 2000) en B1–, polo que nunha perspectiva sintáctica non se contempla a función de núcleo senón só a de determinante. Non obstante, *determinante* é unha función sintáctica, non unha categoría gramatical.

Do punto de vista terminolóxico, conviven as denominacións *artigos determinado e indeterminado* (RAG e Álvarez e Xove 2002: 442) en X1 e *artigos definido e indefinido* (Freixeiro Mato 2000: 249) en A1 e S1; pola súa parte, B1 achega os dous nomes, priorizando o primeiro.

O aspecto máis salientábel en relación ao artigo é o tratamento conferido á 2.ª forma, en que se entrecruzan cuestións fonéticas, ortográficas, morfolóxicas e normativas. No tocante á súa escrita, recóllese a nivel teórico, aínda que non se emprega na redacción, o que evidencia o abandono gráfico deste alomorfo –tal e como se reflicte na escrita das NOMIG–.

No referente á pronuncia da 2.ª forma, en B1 e S1 afirmase que esta é a única realización aceptábel na oralidade, na liña do establecido nas NOMIG. Porén, en Anaya apúntase que ten carácter optativo na escrita e que é recomendábel na fala, en canto Xerais a restrinxe ao uso oral, sen se especificar se a pronuncia asimilada é a única posíbel. Sexa como for, esta variante é produto da fonética sintáctica e pode vir condicionada pola entoación (López Viñas et al. 2011: 129-130), polo que non debería sancionarse como pronuncia exclusiva.

Algo semellante acontece con *ao/ó* e *ca o / có*. Os libros de texto decántanse polo uso da primeira destas formas, conforme as NOMIG. Alén disto, en S1 sostense, como na norma, que a única pronuncia posíbel é [ɔ]; non obstante, no ALGa (Instituto da Lingua Galega 1990: 226-227) recóllense outras realizacións (como [ao]) que sería interesante contemplar.

Pronome. A maior parte dos volumes do corpus parten dunha visión do pronome que ten orixe na gramática tradicional, en que este e o determinante son clases diferenciadas. No entanto, en X1 esta categoría engloba o pronome persoal, o demostrativo, o posesivo, o identificador, o cuantificador, o numeral, o relativo, o interrogativo e o exclamativo, en virtude dos valores deíctico, identificador, cuantificador e alusivo (López Viñas et al. 2011: 243).

Así, todos os manuais salvo X1 converxen na consideración do pronome persoal e do relativo como pronomes e afástanse no resto. Pola súa parte, en B1 súmanse á categoría pronome o interrogativo e o exclamativo e en A1 o numeral, o indefinido, o interrogativo e o exclamativo –cuxa adscrición a esta clase se realiza a partir das funcións exercidas–. Porén, en A2 o demostrativo, o posesivo, o indefinido, o interrogativo e o exclamativo poden ser adxectivos determinativos ou determinantes e tamén pronomes.

▪ No que se refire ao pronomo persoal, os contidos comúns aos libros de 1.º son a definición morfolóxica, sintáctica e semántica da categoría, a relación de formas e funcións, a colocación do clítico e, agás en X1, os valores de *se*.

A nivel terminolóxico, a expresión *complemento directo* (CD) é a de uso maioritario –só Santillana utiliza *obxecto directo*–, en convivio coa denominación latina *acusativo*, e o mesmo acontece con *complemento indirecto* (CI) –ou *obxecto indirecto*– e *dativo*. Porén, unicamente S1 emprega o termo *nominativo* para os pronomes tónicos suxeito.

En relación ás formas átonas de acusativo, B1 e S1 recollen as funcións de CD, referente do suxeito (reforzo do suxeito en S1) e referente do atributo (atributo en S1) e B1 suma o valor de suxeito dun infinitivo. Alén diso, nas formas átonas de dativo todos os libros tratan o CI, o dativo de solidariedade e, á excepción de X1, o de interese; o dativo posesivo e o suxeito dun infinitivo soamente se rexistran en B1. Como se pode observar, os proxectos de Baía e de Santillana son os que presentan neste punto maior actualización, pois recollen valores ausentes das gramáticas galegas –só se contemplan en Freixeiro Mato (2009) e en Álvarez (2015)–, como os referentes do suxeito e do atributo.

A respecto dos valores de *se*, sinálanse o reflexivo, o recíproco, o pronominal –morfema verbal en S1–, o índice de pasiva reflexa e o índice de activa impersonal. A esta relación A1 e S1 acrecentan o *se* “cuase-reflexo” da voz media; este valor defínese en A1 como marca de modalidade media interna, que adoita ter como suxeito un substantivo [-humano] e que reflicte un proceso interno acontecido no suxeito naturalmente (A1: 76).

▪ Os contidos relativos ao demostrativo son semellantes en todos os proxectos; a única singularidade é que só B1 e X1 detallan os valores especiais. As diverxencias encóntranse nas funcións e na nomenclatura das series. Todos os libros contemplan as funcións de determinante e núcleo; A1 engade a estas a de modificador e B1 considera unicamente núcleo e modificador. Porén, empréganse diferentes denominacións: para o determinante, *actualizador* en A1–confundíndose valor semántico e función sintáctica, erro corrixido en A2–; para o modificador, *función adxectiva* en B1, e, para o núcleo, *función substantiva* en B1 e *pronomo* en X1 –entendido como núcleo–.

Outro aspecto en que existen disensións é na denominación das series do demostrativo; B1 segue á RAG, que diferencia entre Proximidade I, II e III; S1 distingue entre proximidade, distancia media e afastamento e X1 clasifica o demostrativo atendendo a tres perspectivas: obxecto preto da 1.ª persoa e da 2.ª persoa e obxecto lonxe da 1.ª e da 2.ª persoas. Con todo, chama a atención o uso xeneralizado da expresión *xénero neutro* (NOMIG 2012: 93) para *isto*, *iso* e *aquilo*, que é necesario desbotar xa que este desaparece na evolución do latín aos romances (Ferreiro 1999: 227).

▪ No posesivo as diferenzas gardan relación coas funcións sintácticas, cos valores semánticos e coa articulación de artigo e posesivo. No que atinxe ás funcións, sinálanse as mesmas que para o demostrativo en todos os manuais salvo en B1, que contempla as funcións de modificador e núcleo (por vez de función adxectiva no demostrativo), e en A1, que suma a de atributo. Porén, cómpre ter en conta que o atributo opera a nivel clausal, mentres que as outras funcións o fan a nivel frásico.

Canto aos valores desta categoría, o tratamento máis abrangente encóntrase en B1, que reconece varios subtipos de posesivo, como o enfático ou de propiedade exclusiva, o distributivo, o de respecto, o de familiaridade e outros *valores especiais (de posesivo substantivado* en López Viñas et al. 2011: 264). X1 recolle todos os subtipos mencionados salvo o de respecto e algúns dos *valores especiais* citados e A1 e S1 só fan referencia ao posesivo de propiedade exclusiva e ao distributivo.

En relación á articulación do artigo co posesivo, todos os proxectos agás Anaya se ocupan deste fenómeno, aínda que desde ópticas diferentes. S1 enumera cinco casos en que o posesivo vai sen artigo: nun vocativo, cun nome de parentesco, nunha construción distributiva, nunha “frase nominal que funciona como atributo en construcións non reversibles” e en expresións feitas (S1: 115). Dos casos citados en S1, tanto B1 como X1 focan a omisión do artigo co vocativo e cos nomes de parentesco e, alén diso, o primeiro manual tamén reconece a ausencia do artigo co posesivo con tratamentos de respecto (Freixeiro Mato 2010: 214) e con nomes propios (que non se rexistra en ningunha gramática e que probabelmente sexa produto dunha confusión entre vocativo e nome propio).

▪ No que atinxe á concepción do identificador, do cuantificador e do numeral, no corpus verificase o contraste entre a gramática tradicional e as visións posteriores, pois na primeira prima o aspecto semántico *definido/indefinido* e nas segundas o trazo *cuantificación/identificación*. Ademais, non hai coincidencia na adscripción de certos pronomes ás categorías de cuantificador e de numeral. Desta maneira, S1 e B1 distinguen entre identificadores e cuantificadores (Costa Casas et al. 1988, Freixeiro Mato 2000, Álvarez e Xove 2002, NOMIG); S1 inclúe nestes últimos todos os numerais e B1 discrimina os ordinais desta categoría (Costa Casas et al. 1988: 127-137), visto que a cuantificación nos numerais é definida e nos cuantificadores é indefinida. Finalmente, A1 e X1, conforme a gramática tradicional, fan referencia aos indefinidos –nos cales insiren identificadores e cuantificadores por partillaren certa indefinición– e aos numerais.

A respecto das funcións destas tres categorías, A1 sinala as funcións de actualizador, modificador e pronomo –aínda que actualizador e pronomo non son funcións sintácticas– e, en contraposición, A2 indica as funcións de adxectivo determinativo e de pronomo, malia seren categorías; en S1 estes pronomes poden exercer como determinante e núcleo.

Canto á clasificación dos numerais, S1 e X1 coinciden no recoñecemento de cardinais, ordinais, multiplicativos e partitivos. Non obstante, S1 completa esta relación cos colectivos, como nas gramáticas galegas, e X1 engade a clase dos distributivos, en que inesperadamente se incorpora o paradigma do posesivo distributivo *cadanseu/cadansúa*. Cómpre sinalar aquí que en S1 se afirma que os numerais *un/unha/uns/unhas* deben contraer con *de*, *en* e *con*, se ben que as NOMIG só prescriben a contracción cando estes funcionan como determinante, non como núcleo.

• Todos os volumes catalogan os relativos, os interrogativos e os exclamativos como pronomes, mais o tratamento é moi heteroxéneo. De novo en Anaya non hai continuidade entre 1.º e 2.º; en A1 non se especifica se os relativos son adxectivos determinativos ou pronomes e só se caracterizan a nivel semántico e de modalidade do enunciado, en canto en A2, como en X1, xa se distingue entre determinantes e pronomes. En B1 faise fincapé no valor deíctico dos relativos e na modalidade dos interrogativos e exclamativos e para S1 os relativos funcionan como pronome e nexo.

Do punto de vista morfolóxico, considérase, agás en A2, que os relativos, os interrogativos e os exclamativos partillan o mesmo paradigma –limitándose *cuxo/a/os/as* ao relativo–. Ademais, Anaya e Santillana ofrecen informacións suplementares; en A1 chama a atención –por falta de pertinencia e de exhaustividade– a inclusión de formas como *vaia* e *mira que* para marcar a modalidade enunciativa exclamativa e en S1 recoméndase reducir a tendencia a substituír *que* por *o que / a que / os que / as que* cando unha preposición precede o relativo. Por outro lado, en S1 e en X1 reúnen os casos en que a acentuación pode resolver a anfiboloxía das formas do relativo fronte ás do interrogativo indirecto.

Verbo. Entre os proxectos que pormenorizan os constituíntes morfolóxicos do verbo (á excepción de A1) a diferenza radica no tipo de morfema do infinitivo: substancial (Costa Casas et al. 1988: 208) en B1 e aspectual (Álvarez e Xove 2002: 302) en S1 –X1 só indica que carece de morfema modo-temporal–.

A nivel paradigmático, en B1, aliñando con Costa Casas et al. (1988) e Freixeiro Mato (2000), distínguense entre verbos regulares, semirregulares e irregulares e en A1, S1 e X1, que seguen a gramática tradicional, a clasificación redúcese a regulares e irregulares, a pesar de existiren diferenzas na adscrición de certos verbos a unha ou outra clase. Así, consoante esta última clasificación, os verbos con alternancia vocálica son considerados regulares en A1 e X1 e irregulares en S1; os terminados en *aer*, *-oer*, *-aír* e *-oír* concíbense como regulares en A1 e irregulares en S1 e X1; e *crer*, *ler* e *rir* son entendidos como irregulares en S1. A este respecto, convén destacar que en S1 todos os grupos anteriores se denominan *verbos con irregularidade común*, fronte aos *verbos con irregularidade propia* –irregulares propiamente ditos– (Álvarez e Xove 2002:

252-261).

Canto á terminoloxía, encóntranse variacións nos nomes de temas e tempos. Primeiro, a etiqueta *tema de pretérito* (A1, X1) coexiste coa de *tema de perfecto* (B1, S1); en A1, S1 e X1 utilízanse para os tempos verbais tanto a nomenclatura da RAG como a tradicional, mais poténciase a primeira –que B1 usa en exclusiva–; por outra parte, infinitivo, xerundio e participio agrúpanse baixo o nome de *formas amodo-temporais* (en S1 e A1, mais non en A2), *formas non persoais* (en B1, xunto con *formas nominais* e *formas infinitas*) e mais *formas non conxugadas ou infinitas* (X1); por último, empréganse, por unha banda, os nomes *infinitivo conxugado* (A1, A2, X1), *persoal* (en A1, xunto coa denominación anterior, aínda que prevalece esta última) e *flexionado* (B1, S1) e, por outra, *infinitivo invariábel* (A1, A2), *infinitivo non conxugado* (X1) e simplemente *infinitivo* (S1). Ademais, algúns contidos só aparecen en certos manuais, como o infinitivo xerundial (B1, S1) e as dúas formas do participio (B1, X1).

No que atinxe á voz, Anaya, Santillana e Xerais mostran a distinción tradicional entre activa e pasiva. Non obstante, nos dous primeiros proxectos contéplase tamén a voz media, que non se rexistra nas gramáticas galegas, polo que a súa inclusión no Bacharelato resulta discutíbel. Para A1 a voz media “expresa un proceso no suxeito, sen ningunha acción: *Os turistas sorprendéronse*” (A1: 111). En S1 menciónase en Morfoloxía en relación ás formas átonas reflexivas, mais en S2 recóllese en Sintaxe cunha definición máis alargada: “unha formulación a medias entre a forma activa e a pasiva. O verbo adopta a forma da voz activa (sen a perífrase *ser* + part.) acompañado de *se* (coma na pasiva reflexa)” (S2: 214).

As diferenzas nas perífrases localízanse nas formas e na clasificación semántica. B1 asigna a *deber* + infinitivo o valor de obrigatoriedade e a *deber de* + infinitivo o de hipótese, mentres que S1 e X1 usan indistintamente as dúas formas para ambos os valores. O mesmo ocorre con *volver* + infinitivo e *volver a* + infinitivo; en B1 e S1 empréganse con idéntico valor, aínda que neste caso a RAG (a través do DRAG) só reconece a forma perifrástica sen preposición, como en X1. Por outra parte, a perífrase *ter de* + infinitivo só se omite en S1.

No tocante á clasificación semántica de *ter* + participio, en A1 e B1 esta perífrase defínese como aspectual perfectiva e reiterativa, mais en A2 só se considera reiterativa e en S1 clasifícase como temporal. Alén disto, A1 entende a pasiva perifrástica como un cuarto tipo de perífrase e A2 catalógaa como aspectual con valor de *diátese* –termo ausente nas gramáticas galegas–.

Adverbio e locución adverbial. No que di respecto ao adverbio e ás locucións adverbais, o tratamento é bastante amplo en A1, B1 e S1, mentres que en X1 se limita á información sintáctica.

S1 manexa para o adverbio a clasificación tradicional: tempo, lugar, modo, cantidade, dúbida, afirmación e negación. En A1 vese ampliada coa adición de seis clases:

modalizador exclamativo, desiderativo e interrogativo; de rectificación; particularizador e identificador. Por outra parte, B1, seguindo Freixeiro Mato (2000: 495-515), reconece cinco macrocategorías: cualificadores (modo, cantidade); localizadores (lugar, tempo e orde); declarativos (afirmación, negación e dúbida); especificadores (de identificación, de realce e de límite); e de inclusión. Estas dúas últimas macrocategorías presentan problemas de clasificación; no caso dos especificadores de identificación as diverxencias asentadas na coincidencia dalgunhas formas coas doutras categorías; na distinción dos especificadores de realce predomina a perspectiva pragmática sobre a semántica, en que son considerados adverbios de modo; os especificadores de límite diferéncianse dos de cantidade porque os primeiros mostran unha restrición ou unha aproximación da cantidade e os segundos cuantifican calidade, estado, acción...; e, finalmente, os de inclusión, que actúan a nivel pragmático como focalizadores, catalóganse noutros volumes como adverbios de afirmación, negación...

Un aspecto singular é o recoñecemento en S1 dos adverbios que actúan a nivel extraoracional ou frásico: os modalizadores do enunciado (de afirmación, negación e dúbida) e os conectores –un tipo de marcadores discursivos segundo Freixeiro Mato (2003: 168-169)–.

Formación de palabras. A clasificación máis simple dos procedementos de formación de palabras, ligados ao léxico no currículo de 2.º (B3.3.), encóntrase en X2 no bloque de Léxico-Semántica: derivación, composición e parasíntese. En S2 contémpanse tres tipos máis: redución, formación de siglas e acronimia –S1 ofrece a clasificación máis tradicional, que distingue entre derivación e composición–. Pola súa parte, A2 e B2 recoñecen a derivación, a composición e a parasíntese, mais A2 considera tamén a imitación (onomatopeas), o acurtamento (abreviatura e abreviación) e a combinación e B2 só engade a neoloxía (neoloxía erudita, formación de siglas e acronimia).

Tamén se rexistran disensións na parasíntese, na derivación regresiva e na redución. En todos os volumes de 2.º a parasíntese enténdese como unha clase de derivación en que se dá simultaneamente prefixación e sufixación, á diferenza do que sucede en A2, en que a palabra parasintética é derivada dunha composta. A derivación regresiva soamente figura en B2, como un proceso no cal se xera un substantivo deverbal “por eliminación do morfema verbal” (B2: 23); no texto non se especifica se a terminación do substantivo creado é un afixo ou unha vogal temática, polo que a descrición deste procedemento resulta confusa.

Canto á redución, o procedemento que presenta tratamentos distintos é a acronimia. Así, en B2 defínese como a combinación de letras e/ou sílabas de varias palabras e tamén como a unión do inicio dun vocábulo e o final doutro ou á inversa; en A2 este último tipo de acronimia constitúe un mecanismo autónomo denominado *combinación*.

Sintaxe

O estudo da Sintaxe é, segundo o currículo, materia do 2.º ano e céntrase na observación, reflexión e explicación das unidades e funcións sintácticas (B3.4.); isto reflíctese nos volumes analizados, mais con graos de exhaustividade e concepcións gramaticais diferentes.

Nesta subdisciplina obsérvanse algunhas diferenzas conceptuais. En B2 recoñécense a frase e a cláusula (Freixeiro Mato 2000); en X2 as unidades son frase, cláusula e oración (Rojo e Jiménez Juliá 1989) e en A2 e S2 distínguense, como na gramática tradicional, frase e oración. A respecto das relacións entre as unidades, en X2 poden ser paradigmáticas ou sintagmáticas (interdependencia, determinación ou subordinación e constelación ou coordinación) (Rojo e Jiménez Juliá 1989: 32-56); A2 e B2 só recollen as relacións sintagmáticas –a interdependencia aparece como interordinación en B2– e S2 non as menciona.

A frase é a unidade mínima recoñecida e non presenta variación terminolóxica –nunca se usa *sintagma*–. Por unha banda, en B2 e X2 clasifícase atendendo á estrutura (simple, complexa e composta (B2) / coordinada (X2)) e aos seus constituíntes (substantiva, adxectiva, adverbial, nominal e preposicional –só B2 contempla a frase verbal–). Con todo, en X2 esta última división organízase en dúas clases superiores: frase endocéntrica e frase exocéntrica. Por outra banda, A2 e S2 unicamente estudan a frase consoante a súa constitución, mais non diferencian entre frase substantiva e nominal –ambas son chamadas *nominais*–. Para alén disto, S2 non recoñece a frase preposicional –concíbese como un nexa seguido dunha frase nominal– e A2 e X2 tampouco consideran a verbal.

Canto aos elementos integrantes da frase, todos os volumes recoñecen os mesmos e empregan *enlace* no canto de *relator* a respecto da frase preposicional.

A(s) unidade(s) xerarquicamente superior(es) á frase recibe(n) diferente nome; en B2 a unidade sintáctica superior á frase denomínase *cláusula*, en canto en A2 e S2 *oración*. Entre tanto, en X2 diferénciase entre cláusula e oración conforme o número de predicados.

En B2 as cláusulas organízanse pola estrutura sintáctica e pola natureza do predicado. Segundo a estrutura, as cláusulas poden ser simples, compostas (copulativas, disxuntivas e distributivas), complexas (de suxeito, de CD, de CI, de suplemento e de complemento circunstancial) e bipolares (condicionais, adversativas, concesivas, causais, consecutivas, comparativas e proporcionais). Convén apuntar aquí que as cláusulas proporcionais só se tratan en B2 e que, como acontece nos outros libros, non se recollen as compostas explicativas. Atendendo á natureza do predicado, B2 divide as cláusulas en atributivas e predicativas (transitivas, intransitivas, reflexivas, recíprocas, pasivas, pasivas reflexivas e impersoais); A2, S2 e X2 tamén distinguen entre atributivas e predicativas, sen se indicaren subclases, e A2 localiza as impersoais fóra das predicativas.

Se ben en A2 e S2 a visión da unidade superior é análoga, a tipoloxía das oracións en A2 é máis completa; diferénciase entre oracións simples e compostas e estas últimas presentan dúas subclases: por coordinación (copulativas, disxuntivas –en que se insiren tamén as distributivas–, explicativas e adversativas) e por subordinación ou oración complexa (substantivas, adxectivas e adverbais). Porén, S2 non considera disxuntivas as oracións coordinadas distributivas ou alternativas e non menciona as explicativas. Consoante a función, a clasificación das oracións subordinadas, *complexas* ou *dependentes* redúcese á distinción entre substantivas, adxectivas e adverbais, que tamén se clasifican segundo a forma quer en modotemporais ou amodotemporais quer en conxuntivas, relativas, propositivas ou sen nexo. Por outro lado, en X2 as cláusulas divídense en simples e en complexas –subordinadas substantivas, adxectivas e adverbais– e as oracións ordénanse en coordinadas e bipolares.

As funcións sintácticas clausais/oracionais presentan leves variacións terminolóxicas: A2, B2 e X2 empregan *complemento directo* e unicamente S2 utiliza *obxecto directo* (Álvarez e Xove 2002: 71-72). Ademais, B2, S2 e X2 usan *suplemento* e A2 *complemento de réxime*.

En relación ao predicado, en B2 e en X2 enténdese que só o verbo pode desempeñar esta función, mentres que en A2 e S2 o predicado comprende todo o que non é suxeito; ademais, o verbo pode constituír unha frase verbal (A2, B2) ou exercer directamente como predicado (S2, X2).

Canto ao CD, destacan dous aspectos, un en relación co concepto de transitividade e outro de tipo normativo. Primeiramente, en X2 afirmase que o CD tamén pode ir introducido por *en*, xerándose unha construción que no resto do corpus se denomina *suplemento*, pois ambas as funcións expresan transitividade. En segundo lugar, só S2 explica pormenorizadamente os casos en que o CD debe ir acompañado da preposición *a* e B2 cita un par de exemplos ilustrativos.

A concepción do CI é idéntica e soamente A2 alude a certos complementos próximos: os circunstanciais de finalidade e os pronomes de dativo non argumentais (dativo posesivo, de relación, de interese e de solidariedade –tamén presente en X2–); con todo, os dous últimos non deberían tratarse neste bloque porque non teñen función sintáctica senón pragmática.

Semántica e Léxico

Nos proxectos analizados abórdanse as dúas disciplinas, a pesar de o currículo soamente considerar as relacións e as unidades semánticas (B3.5), circunscritas a 2.º. Porén, Santillana e Xerais non renuncian ao estudo do léxico, que encaran ben en 2.º (S2) ben en 1.º e en 2.º (X1, X2).

O punto de partida do estudo semántico é a relación entre significado, significante e referente –presente en todos os manuais agás X2– e a diferenza entre denotación e connotación. Para alén disto, hai outros contidos cunha

distribución irregular que merecen maior atención, como os significados léxico e gramatical en S2.

Todos os manuais tratan a organización do significado e as relacións semánticas. A respecto da organización do significado, o campo semántico aparece en A2, B2, S2, X1 e X2 e unicamente S2 contempla o campo asociativo. Sema, semema e arquisemema só se estudan en A2 –B2 só fai referencia ao sema–.

Canto ás relacións semánticas, encontramos diverxencias na clasificación; B2 e S2 distinguen entre relacións de significado e relacións entre significante e significado (Freixeiro Mato 1999: 67-155) e A2, X1 e X2 diferencian entre relacións de significado –restrinxíndose estas ás xerárquicas de inclusión– e relacións semánticas.

Sinonimia, polisemia e homonimia concíbense como relacións entre significante e significado en B2 e S2 e como relacións semánticas en A2, X1 e X2 e a exhaustividade no tratamento varía segundo o manual; B2 e X2 concretan os tipos de sinonimia e homonimia e A2 achega as causas da polisemia e da homonimia.

Tamén reciben diferente tratamento as relacións de oposición; en B2 e S2 constitúen relacións de significado e en A2, X1 e X2 enténdense como relacións semánticas. Sexa como for, en A2, B2 e S2 os opostos organízanse en complementarios ou binarios, graduais ou antónimos e recíprocos ou inversos, en canto en X1 só se recollen os antónimos e en X2 a clasificación amplíase até coincidir coa primeira. A respecto das relacións de inclusión ou xerárquicas, todos os volumes as integran nas relacións de significado; a única diferenza é que B2 engade a meronimia.

Outro dos aspectos abordados en todos os proxectos é o cambio semántico, que recibe un tratamento pouco exhaustivo en X2; o resto dos libros alude ás causas, aos mecanismos e ás consecuencias deste fenómeno.

No tocante á formación do léxico, os ítems basilares son as palabras patrimoniais, semicultas e cultas –incluíndo os pares léxicos–, as familias léxicas regulares e irregulares e os préstamos. A este respecto, convén apuntar que en B1 as palabras patrimoniais, semicultas e cultas forman parte da Historia da Lingua, mentres que en X1, A2 e S2 se inclúen no Léxico.

Dentro dos préstamos en X1 e S2 trátanse os estranxeirismos, os calcos e as adaptacións fonéticas e en X2 engádese a distinción entre préstamos aceptábeis ou necesarios e préstamos superfluos ou innecesarios –tamén chamados interferencias–. Destes últimos en B2 só se desenvolven os castelanismos, inseridos en Lingua e Sociedade.

Por último, é de destacar que X1 se abre á fraseoloxía, ás terminoloxías científico-tecnolóxica e xurídico-administrativa, á toponimia e á antroponimia –como revisión e ampliación do currículo de 1.º e 2.º de ESO–.

Gramática do texto

No Bacharelato a Gramática do texto engloba as propiedades textuais, os conectores e a tipoloxía textual,

ligados no currículo á produción de textos (B3.3. e B3.7., en 1.º). Non obstante, neste traballo aténdese unicamente aos dous primeiros ítems, visto que a tipoloxía textual está virada para a produción, por tanto, prima o enfoque comunicativo sobre o gramatical.

En todos os proxectos menos en Anaya estúdanse a adecuación, a coherencia e a cohesión e S2 suma a informatividade como cuarta propiedade. O tratamento conferido á adecuación é similar en B2 e S2, mentres que en X2 a información fornecida resulta moi sintética. Canto á coherencia, B2 e S2 citan idénticas regras para esta propiedade; este último volume introduce os tipos de coherencia (temática/estrutural; local/lineal/global/pragmática) e B2 ofrece as características desta propiedade, destacando a progresión temática. A respecto da cohesión, os mecanismos recollidos son conexión, reiteración ou recorrencia léxica e elipse (B2, S2, X2), substitución (A2, B2) e referencia (B2, S2).

Os conectores textuais analízanse en B2, S2 e X2. Nos dous primeiros manuais diferénciase entre conectores lóxicos e estruturais e a clasificación é a mesma, aínda que S2 recolle máis subtipos. En X2, no entanto, a tipoloxía discrimina entre organizadores do discurso e organizadores de ideas e é menos clara.

Como se pode apreciar, na Gramática do texto non existe grande heteronimia, pois é unha subdisciplina recente cuxa terminoloxía está bastante asentada.

Discusión

Após a introdución dun novo currículo para o ensino secundario, o profesorado de LGL de Bacharelato ten de acometer a tarefa de escoller, dentro dunha ampla oferta editorial, o libro de texto que constituía a ferramenta pedagóxica máis eficaz para a asimilación da gramática por parte do alumnado. Con frecuencia este proceso de selección resulta especialmente arduo –non sempre os libros de texto ofrecen a mesma visión gramatical e coa mesma coherencia–, xa que por veces o profesorado ten dificultades para enxergar a diferenza entre os modelos gramaticais propostos. Así, para facilitar o labor de escollo do proxecto editorial máis sólido, aválanse neste traballo os manuais existentes no mercado, moi completos e bastante exhaustivos; con todo, a análise efectuada revela unha serie de aspectos que convén corrixir, mellorar ou ampliar.

Primeiramente, obsérvanse numerosos casos de heteronimia terminolóxica que afectan o nivel segmental das unidades fonéticas e da sílaba, as categorías gramaticais, as funcións sintácticas e os tempos verbais. Estas diferenzas son por veces substanciais, polo que sería necesario un instrumento de consulta elaborado en consenso coas universidades para ofrecer ao profesorado do ensino secundario un marco terminolóxico común. Pode tomarse como referencia o *Dicionário Terminológico*

<<http://dt.dge.mec.pt>> –procedente da *Terminologia Lingüística para os ensinos básico e secundário* de 2004– que o Ministerio de Educación e Ciencia de Portugal disponibilizou en 2008.

Por outro lado, danse tamén algunhas incoherencias en relación ao recoñecemento da macrocategoría nome e á caracterización sintáctico-semántica dos pronomes, o que dificulta a adquisición dos contidos. Alén disto, cumpriría revisar os exemplos fornecidos na flexión de xénero, evitar a referencia ao neutro nos demostrativos invariábeis e discernir o nivel sintáctico en que actúan as funcións do posesivo.

Conviría revisar tamén a consideración da interxección como unha categoría gramatical; exerce unha función puramente pragmática e non pode definirse sistematicamente desde as perspectivas morfolóxica, sintáctica e semántica (López Viñas, X., Lourenço Mória, C. e Moreda Leirado, M. 2011: 218), polo que debería excluírse da nómima das clases de palabras.

Ademais, os proxectos prescriben certos usos seguindo as NOMIG (a pronuncia de *ao* e a 2.ª forma do artigo) ou, cando se detectan indefinicións, as gramáticas e o DRAG (a construcións con *ca*). Isto pon de manifesto a necesidade dunha ampliación da normativa e dunha revisión da prescrición canto ás formas mencionadas por parte das autoridades lingüísticas (Real Academia Galega, Instituto da Lingua Galega, as tres universidades e a Asociación Socio-Pedagóxica Galega); resulta incoherente que só se contemple unha única pronuncia posíbel mentres que si se recoñecen como correctas as variantes morfolóxicas dialectais.

En último lugar, rexístranse puntualmente contidos fóra de nivel (o emprego das formas átonas de CD como reforzo do suxeito, a voz media); por tanto, habería que verificar o seguimento do currículo –concibido como marco, non como instrumento limitador– nos manuais antes de se imprimiren para poder garantir os contidos mínimos.

En síntese, á vista de que existen cuestións gramaticais que resultan controvertidas –ben porque as NOMIG non as tratan, ben porque as gramáticas ofrecen visións diferentes– e cuxa abordaxe pedagóxica precisa dun aprimoramento, sería recomendábel a inclusión de cursos de actualización para o profesorado na programación dos Centros de Formación e Recursos (CFR), do Centro Autonómico de Formación e Innovación (CAFI) ou, inclusive, da Universidade. Apostar por unha formación máis especializada –e máis virada á vertente pedagóxica– na gramática galega facilitaría a selección dun proxecto editorial para as aulas, o que se traduciría nunha sensíbel mellora no ensino-aprendizaxe por parte do estudantado.

Referencias

- Álvarez, R., & Xove, X. (2002). *Gramática da lingua galega*. Vigo: Galaxia.
- Álvarez, R. (2015). “The accusative clitic in intransitive verb constructions: aí o vai, aquí as están”.

- Dialectologia. Special Issue V*, 191-217. <https://www.publicacions.ub.edu/revistes/dialectologia/SP2015/>
- Costa Casas, X. X., González Refoxo, M. A., Morán Fraga, C. C., & Rábade Castiñeira, X. C. (1988). *Nova gramática para a aprendizaxe da lingua*. A Coruña: Vía Láctea.
- Fernández Seoane, P. (ed.) (2015). *Lingua galega e literatura. 1.º Bacharelato*. Santiago de Compostela: Santillana.
- Fernández Seoane, P. (ed.) (2016). *Lingua galega e literatura. 2.º Bacharelato*. Santiago de Compostela: Santillana.
- Ferreiro, M. (1999). *Gramática histórica galega*. Santiago de Compostela: Laivento.
- Freixeiro Mato, X. R. (1999). *Gramática da lingua galega. III. Semántica*. Vigo: A Nosa Terra.
- Freixeiro Mato, X. R. (2000). *Gramática da lingua galega. II. Morfosintaxe*. Vigo: A Nosa Terra.
- Freixeiro Mato, X. R. (2009). “Construcións con pronomes persoais átonos”, *Lingua de calidade* (pp. 81-85). Vigo: Xerais.
- González Aviión, I., Ínsua López, E. X. & Rocamonde Gómez, R. (2015). *Lingua galega e literatura. 1.º Bacharelato*. A Coruña: Baía.
- González Aviión, I. & Ínsua López, E. X. (2016). *Lingua galega e literatura. 2.º Bacharelato*. A Coruña: Baía.
- Iglesias Álvarez, A., Moo Pedrosa, X. M., Pena Sánchez, X. R., Rodríguez Rodríguez, A. & Rosales Cereijo, M. (2015). *Lingua galega e literatura. 1.º Bacharelato*. Vigo: Xerais.
- Iglesias Álvarez, A., Moo Pedrosa, X. M., Pena Sánchez, X. R., Rodríguez Rodríguez, A. & Rosales Cereijo, M. (2016). *Lingua galega e literatura. 2.º Bacharelato*. Vigo: Xerais.
- Instituto da Lingua Galega (1990-). *Atlas Lingüístico da Lingua Galega*. A Coruña: Fundación Barrié.
- López Viñas, X., Lourenço Módia, C., & Moreda Leirado, M. (2011). *Gramática práctica da lingua galega*. A Coruña: Baía.
- Moreno Cabrera, J. C. (2000). *Curso universitario de Lingüística General*. Madrid: Síntesis.
- Nieto, A. & Troitiño Fraiz, X. (2015). *Lingua galega e literatura. 1.º Bacharelato*. Madrid: Anaya.
- Nieto, A. & Troitiño Fraiz, X. (2016). *Lingua galega e literatura. 2.º Bacharelato*. Madrid: Anaya.
- Real Academia Galega & Instituto da Lingua Galega (2012). *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*. A Coruña: RAG/ILG.
- Real Academia Galega (2013-). *Diccionario da Real Academia Galega*. <https://academia.gal/diccionario>.
- Rojo, G. & Jiménez Juliá, T. (1989). *Fundamentos del análisis sintáctico funcional*. Santiago de Compostela: Universidade.

Fecha de recepción: 2 de mayo de 2018.

Fecha de revisión: 7 de junio de 2018.

Fecha de aceptación: 9 de junio de 2018.

Fecha de publicación: 1 de julio de 2018.